

دانشگاه باقر العلوم (ع)
(عمر دولتی - عمر استقلالی)

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

دانشکده: علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

گسترش اسلام در آمریکای لاتین: فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما:

دکتر محمد ستوده آرانی

استاد مشاور:

دکتر رضا خراسانی

نگارش:

سید محمدحسن خادمی

شهریور 1393

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

جمهوری اسلامی ایران یکی از کارگزاران اصلی موضوع گسترش اسلام در آمریکای لاتین است که در این راستا علاوه بر برخورداری از فرصت‌های متعدد، تحت تأثیر عوامل و ساختارهای محدودکننده‌ای قرار گرفته است. اشتراکات هویتی میان ملت ایران و ملت‌های آمریکای لاتین، اتخاذ سیاست‌های همسو، وجود مهاجرین مسلمان، گرایش بالا به دین، شکست مدرنیزاسیون و بحران‌های اجتماعی موجود در این منطقه فرصت‌هایی را جهت گسترش اسلام در آمریکای لاتین به وجود آورده است. در مقابل، رشد ادیان و فرهنگ‌های رقیب، شکل‌گیری هویت‌های متضاد با اسلام، بدبینی به جمهوری اسلامی ایران و اعمال نفوذ قدرت‌های فرا منطقه‌ای در آمریکای لاتین علاوه بر محدود کردن حضور جمهوری اسلامی ایران در این منطقه، تهدیدی برای گسترش اسلام در آنجا محسوب می‌شوند. این پژوهش با اتخاذ روش توصیفی، تحلیلی و بهره‌گیری از اسناد نوشتاری و دیجیتال به زبان‌های اسپانیایی، انگلیسی و همچنین مشاهدات میدانی نگارنده در منطقه آمریکای لاتین، به بررسی فرصت‌ها و تهدیدهایی می‌پردازد که هم از جانب بازیگران سیاسی و هم از جانب جامعه‌ی آمریکای لاتین متوجه حضور جمهوری اسلامی ایران و روند گسترش اسلام در این منطقه است. شناخت فرصت‌ها و استفاده بهینه از آن‌ها و تبدیل تهدیدها به فرصت با اتخاذ راهبرد حذف آسیب‌پذیری‌ها از مهم‌ترین راهکارهای پیش روی جمهوری اسلامی ایران جهت گسترش اسلام در آمریکای لاتین هستند.

واژگان کلیدی: فرصت، تهدید، روابط ایران و آمریکای لاتین، آمیا، اسلام در نیمکره غربی.

فهرست مطالب

10.....	مقدمه
10.....	1- بیان مسئله
11.....	2- اهمیت و فایده موضوع
11.....	3- سابقه پژوهش
13.....	4- اهداف پژوهش
13.....	5- سؤال اصلی پژوهش
14.....	6- سؤالات فرعی پژوهش
14.....	7- فرضیه‌های پژوهش
15.....	8- پیش فرض پژوهش
15.....	9- روش انجام پژوهش
15.....	10- چارچوب نظری
15.....	11- سازمان‌دهی پژوهش
17.....	فصل اول
17.....	چارچوب نظری و مفاهیم
18.....	1- چارچوب نظری
18.....	سازه‌انگاری
25.....	2- مفهوم شناسی
25.....	الف- آمریکای لاتین

ب- اسلام 27

ج- فرصت 31

د- تهدید 32

Error! Bookmark not defined...... فصل دوم

Error! Bookmark not defined. فرصت‌های جمهوری اسلامی ایران جهت گسترش اسلام در آمریکای لاتین
defined.

Error! Bookmark not defined...... مقدمه

Error! Bookmark not defined...... 1- فرصت‌های سیاسی و اقتصادی

Error! Bookmark not defined.... الف- جنبش‌های ضد امپریالیزم در منطقه آمریکای لاتین

Error! Bookmark not defined...... (1) ماهیت امپریالیزم در آمریکای لاتین

Error! (2) شکل‌گیری و سیر تحول جنبش‌های ضد امپریالیستی در آمریکای لاتین

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. (3) تقابل با امپریالیزم، وجه اشتراک هویتی ایران و آمریکای لاتین
defined.

Error! Bookmark not defined...... ب- افول کمونیزم

Error! Bookmark not defined. ج- منافع مشترک و مناسبات اقتصادی ایران و آمریکای لاتین
defined.

Error! Bookmark not defined...... (1) بررسی روابط اقتصادی ایران و آمریکای لاتین

Error! Bookmark not defined. (2) افزایش مناسبات اقتصادی و گسترش اسلام در آمریکای لاتین
defined.

Error! Bookmark not defined...... 2- فرصت‌های فرهنگی و اجتماعی

Error! Bookmark not defined...... الف- گرایش بالا به دین در میان مردم منطقه

Error! Bookmark not defined..... (1) پیشینه و جایگاه مذهب در آمریکای لاتین

Error! Bookmark not defined..... (2) جهانی شدن، و اقبال به اسلام در آمریکای لاتین

Error! Bookmark not defined. ب- فرصت‌های موجود در بحران‌های فرهنگی و اجتماعی آمریکای لاتین

Error! Bookmark not defined..... (1) شرایط فرهنگی

Error! Bookmark not defined..... (2) فقر و بیکاری

Error! Bookmark not defined..... (3) بحران ارزش‌های اخلاقی

Error! Bookmark not defined..... ج- سابقه‌ی استعماری مسیحیت

Error! Bookmark not defined..... د- مسلمانان مهاجر

Error! Bookmark not defined..... جمع‌بندی فصل دوم

Error! Bookmark not defined..... فصل سوم

Error! تهدیدهای پیش روی جمهوری اسلامی ایران جهت گسترش اسلام در آمریکای لاتین

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined..... مقدمه

Error! Bookmark not defined..... 1- تهدیدهای سیاسی

Error! Bookmark not defined.. الف- نگرش منفی غرب نسبت به حضور ایران در منطقه

Error! (1) امضای قانون جلوگیری از نفوذ ایران در نیمکره غربی توسط ایالات متحده

Bookmark not defined.

Error! (2) بدبینی نسبت به فعالیت مذهبی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not ب- پرونده‌سازی علیه جمهوری اسلامی ایران و مسلمانان منطقه

defined.

- Error! Bookmark not defined.** (1) متهم کردن جمهوری اسلامی ایران به حمایت از تروریسم در منطق
- Error! Bookmark not defined.** (2) رژیم صهیونیستی و پرونده آمیا.....
- Error! Bookmark not defined.** 2- تهدیدهای اجتماعی.....
- Error! Bookmark not defined.** الف-فعالیت تبلیغی فرقه‌های مختلف در منطقه.....
- Error! Bookmark not defined.** (1) پروتستانیزم انجیلی.....
- Error! Bookmark not defined.** (2) جریان وهابیت و افراط‌گرایی.....
- Error! Bookmark not defined.** (3) فرقه‌ی بهائیت.....
- Error! Bookmark not defined.** ب- ضعف نهادهای تبلیغی.....
- Error! Bookmark not defined.** (1) کمبود نیروی مسلط به زبان اسپانیایی و آشنا با فرهنگ منطقه
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** (2) واگرایی و عدم هماهنگی میان نهادهای اسلامی فعال در منطقه
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** (3) نبود منابع اسلامی و کتب ترجمه‌شده‌ی کافی به زبان اسپانیایی
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** (4) بالا بودن هزینه‌ها و عدم اختصاص بودجه‌ی کافی...
- Error! Bookmark not defined.** (5) فقدان مدارس مخصوص به شیعیان در آمریکای لاتین
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** (6) ناآشنایی نهادهای تبلیغی به منطقه و عدم نیازسنجی در برنامه‌ریزی‌های تبلیغی.....
- Bookmark not defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ج- عملکرد نامناسب برخی عرب تبارها و مسلمانان.....
- Error! Bookmark not defined.** جمع‌بندی فصل سوم.....
- Error! Bookmark not defined.** نتیجه‌گیری و ارائه‌ی راهکار.....

- 1- راهکارهای استفاده از فرصت‌های سیاسی **Error! Bookmark not defined.**
- 2- راهکارهای استفاده از فرصت‌های اجتماعی **Error! Bookmark not defined.**
- 3- راهبردهای مقابله با تهدیدها **Error! Bookmark not defined.**
- 4- راهکارهای مواجهه با تهدیدهای سیاسی و اجتماعی **Error! Bookmark not defined.**
- فهرست منابع **Error! Bookmark not defined.**
- منابع فارسی **Error! Bookmark not defined.**
- مقالات فارسی **Error! Bookmark not defined.**
- منابع انگلیسی **Error! Bookmark not defined.**
- مقالات انگلیسی **Error! Bookmark not defined.**
- منابع اسپانیولی **Error! Bookmark not defined.**
- مقالات و پایان نامه‌های اسپانیولی **Error! Bookmark not defined.**
- منابع اینترنتی **Error! Bookmark not defined.**

فهرست جدول‌ها و نمودارها

- نمودار 1-1: عوامل مؤثر در تحلیل رفتار کنشگران بر اساس رهیافت سازه‌انگاری 22
- نمودار 1-2: بررسی اهداف کلان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس رهیافت سازه‌انگاری 35
- نمودار 2-2: اشتراکات هویتی زمینه ساز حضور جمهوری اسلامی ایران و گسترش اسلام در آمریکای لاتین 52
- جدول 1-2: درصد پیروان گرایش‌های مختلف مسیحیت در آمریکای لاتین به تفکیک کشور 58
- نمودار 1-3: تأثیر متقابل ساختار و کارگزار در حضور جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین، بر اساس رهیافت سازه‌انگاری 82
- نمودار 2-3: تأثیر ساختارهای اجتماعی محدود کننده بر گسترش اسلام در آمریکای لاتین 110
- جدول 1-3: درصد کاهش جمعیت پیروان کلیسای کاتولیک در شهرهای بزرگ آمریکای لاتین 113

مقدمه

1- بیان مسئله

اسلام همواره یکی از مهم‌ترین عوامل همگرایی در میان ملت‌ها بوده که توانسته است با پشت سر گذاشتن مرزهای ملی و تفاوت‌های قومی به کلمه واحد و واژگان نهایی ملت‌ها و اقوام مختلف مبدل گردد. با توجه به اینکه جمهوری اسلامی ایران با مبنا قرار دادن تعالیم اسلام اهدافی همچون دعوت به اسلام، تلاش برای تشکیل امت واحد جهانی، حمایت از مستضعفان جهان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر را در سیاست خارجی خود گنجانده است، گسترش اسلام در سایر کشورها با تحقق اهداف سیاست خارجی ایران رابطه مستقیم خواهد داشت.

گسترش روابط ایران با کشورهای جهان سوم و در حال توسعه منطقه آمریکای لاتین در دو دهه‌ی گذشته یکی از موضوعات مهم سیاست خارجی ایران بوده است. وجود نقاط مشترک میان ملت‌های این منطقه و جمهوری اسلامی ایران از جمله نفی امپریالیسم زمینه‌ساز حضور پررنگ‌تر جمهوری اسلامی ایران در این منطقه

بوده است. یکی از اهداف جمهوری اسلامی ایران گسترش اسلام در منطقه آمریکای لاتین است که در دهه‌های اخیر این امر توسط نهادهای دولتی و غیردولتی پیگیری شده است.

این تحقیق درصدد است امکان گسترش اسلام را به‌عنوان یکی از اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه آمریکای لاتین با بررسی عوامل و زمینه‌ها سیاسی اجتماعی و همچنین ساختارها و بازیگران تأثیرگذار در این منطقه، در دو محور واکاوی کند. از آنجاکه پیش‌فرض این پژوهش این است که بهبود و افزایش حضور سیاسی ایران در منطقه با گسترش اسلام در آنجا رابطه مستقیم دارد، این پژوهش در ابتدا به بررسی فرصت‌ها و تهدیدهایی می‌پردازد که به‌صورت بالفعل در منطقه جهت حضور سیاسی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد؛ سپس در محور دیگر به بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای فرهنگی اجتماعی موجود در آمریکای لاتین می‌پردازد که جهت گسترش اسلام در آمریکای لاتین پیش روی جمهوری اسلامی ایران وجود خواهند داشت.

2- اهمیت و فایده موضوع

با توجه به حضور رو به رشد جمهوری اسلامی ایران در منطقه آمریکای لاتین طی دهه‌ی گذشته و فعالیت نهادهای دولتی و غیردولتی در این منطقه در راستای گسترش اسلام، شناخت فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی این امر در تصمیم‌سازی‌های این نهادها مؤثر بوده و به شکل‌دهی به راهبرد مشترک میان آن‌ها کمک می‌کند. به‌طورکلی می‌توان گفت هر شخص یا سازمانی که قصد فعالیت دینی در منطقه آمریکای لاتین را داشته باشد لازم است از مطالب این پژوهش بهره‌گیرد.

یافته‌های این تحقیق از بعد سیاست خارجی نیز می‌تواند مورد استفاده قرار گرفته و در سیاست‌گذاری دستگاه دیپلماسی کشور جهت نیل به اهداف کلان جمهوری اسلامی ایران لحاظ شود.

3- سابقه پژوهش

پس از فحص و یأس از پیدا کردن کتاب، مقاله و یا اثری که دارای چنین رویکردی باشد، به جرأت می توان گفت کمتر اثر علمی وجود دارد که به بررسی حضور ایران در منطقه آمریکای لاتین با رویکرد بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در این منطقه جهت گسترش اسلام پرداخته باشد. نزدیک‌ترین اثر به پژوهش این‌جانب مقاله‌ی آقای یاسر عسگری از دانشگاه ادیان و مذاهب است با عنوان «اسلام در آمریکای لاتین، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش رو» که اولاً در حد یک مقاله است و ثانیاً بیشتر جنبه آماری و ارائه تاریخچه دارد (فصل اول، دوم و چهارم) و تنها در فصل سوم آن به بیان تعدادی از چالش‌های موجود در این زمینه پرداخته است و در فصل پنجم به نام بردن بعضی از ظرفیت‌های اسلام در برابر مسیحیت پرداخته است و بر روی فرصت‌های موجود در خود منطقه متمرکز نشده است. همچنین در این تحقیق به ابعاد سیاسی این موضوع پرداخته نشده است.

در پژوهش این‌جانب فرصت‌ها در خود منطقه بررسی می‌شوند و صرفاً به ظرفیت‌های اسلام در برابر مسیحیت پرداخته نمی‌شود؛ علاوه بر این، فرصت‌ها و تهدیدهای سیاسی موجود در منطقه جهت حضور ایران و گسترش اسلام نیز بررسی خواهد شد.

پژوهش دیگری نیز به زبان اسپانیایی در یکی از دانشگاه‌های ونزوئلا انجام شده است با عنوان «امکان رشد اسلام در آمریکای لاتین، فرصت‌ها و تهدیدها». این پژوهش به تحلیل این موضوع از دیدگاهی کاملاً متفاوت پرداخته است و فرصت‌ها و تهدیدهای ظهور اسلام در آمریکای لاتین را از دید جوامع سکولار و غیرمذهبی آمریکای لاتین بررسی می‌کند.

متأسفانه باید اضافه کرد که پژوهش‌هایی که در ایران نسبت به حضور ایران در آمریکای لاتین انجام شده است معدودند. این در حالی است که کتب و مقاله‌های بسیاری به زبان انگلیسی و اسپانیایی در این رابطه نوشته شده است که اکثر آن‌ها به صورت بدبینانه و تهدیدآمیز به حضور ایران در منطقه نگریسته‌اند که از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

«امکان رشد اسلام در آمریکای لاتین، فرصت‌ها و تهدیدها»^۱

«ایران در آمریکای لاتین، تهدید یا محور شرارت»^۲

«حزب‌الله در آمریکای لاتین، هشدار برای امنیت ملی آمریکا»^۳

«ایران و نماینده‌اش حزب‌الله - حضور استراتژیک در آمریکای لاتین»^۴

از آنجاکه بخشی از فعالیت دینی جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین با همکاری مسلمانان مهاجر که عمدتاً لبنانی تبار هستند انجام می‌شود، در بسیاری از مطالب منتشرشده در این زمینه، پژوهشگران غربی سعی در تهدیدآمیز جلوه دادن این همکاری‌ها داشته‌اند.

4- اهداف پژوهش

هدف این پژوهش ارائه اطلاعات لازم جهت تبیین یک راهبرد مشترک تبلیغی و سیاسی در آمریکای لاتین است. راهبردی که طی آن:

1- اسلام راستین در منطقه گسترش یابد.

2- افکار و ارزش‌های انقلاب اسلامی همچون عدالت‌خواهی و ضدیت با استکبار ترویج یابد.

3- مکتب اسلام به‌عنوان مکتب همه‌ی انبیاء الهی و مکتب طرفدار صلح و برادری و تعامل جهانی به ملت‌های آمریکای لاتین شناسانده شود.

¹Andrade, Gabriel Ernesto, Posibilidades de crecimiento del Islam en América Latina: Oportunidades y Dificultades, *Opción*, Año 17, No. 35, Universidad del Zulia, Venezuela, 2001

²Farah, Douglas, Iran in Latin America: An Overview, Iran in Latin America: Threat or 'Axis of Annoyance', Washington, D.C, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009

³ U.S. House of Representatives, Committee on Homeland Security, Subcommittee on Counterterrorism and Intelligence, *Hezbollah in Latin America-Implications for U.S. Homeland Security*, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C., 2011

⁴Ely, Karmon, Iran and its Proxy Hezbollah: Strategic Penetration in Latin America, Elcano Royal Institute, Madrid, 2009

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

همواره برای رسیدن به هر هدفی به یک راهبرد مناسب نیاز است. جمهوری اسلامی ایران نیز برای نیل به اهداف سیاست خارجی خود نیازمند تبیین راهبرد مناسب است که برای این امر به شناخت کافی از منطقه هدف نیاز دارد. مجموعه یافته‌های این تحقیق شناختی هدف محور را از منطقه آمریکای لاتین بر مبنای زمینه‌های گسترش اسلام و تأثیرات آن در اختیار پژوهشگران و بازیگران دولتی و غیردولتی فعال در این عرصه خواهد گذاشت.

از دیگر اهداف این تحقیق ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی میان این بازیگران در جهت نیل به مقاصد مشترک است؛ چراکه با تعریف رابطه مستقیم میان گسترش اسلام و نیل به اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، لزوم هماهنگی میان دستگاه دیپلماسی و نهادهای دینی فعال در این منطقه اثبات خواهد شد.

5- سؤال اصلی پژوهش

جمهوری اسلامی ایران از چه فرصت‌هایی برای گسترش اسلام در آمریکای لاتین برخوردار است و با چه تهدیداتی مواجه است؟

6- سؤالات فرعی پژوهش

1- فرصت‌های سیاسی و اجتماعی پیش روی جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین جهت گسترش اسلام چیست؟

2- تهدیدهای سیاسی و اجتماعی پیش روی جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین جهت گسترش اسلام چیست؟

7- فرضیه‌های پژوهش

1- وجود ملت‌ها و دولت‌های انقلابی و ضد امپریالیزم در منطقه آمریکای لاتین، امکان برقراری مناسبات گسترده سیاسی و اقتصادی، شکست استعمار و مدرنیته در این منطقه، گرایش بالا به دین و وجود جامعه‌ی مسلمانان مهاجر در این منطقه از جمله فرصت‌های سیاسی و اجتماعی حضور جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین و گسترش اسلام در این منطقه است.

2- بدبینی غرب نسبت حضور جمهوری اسلامی ایران در منطقه، ممانعت ایالات متحده از نفوذ ایران در نیمکره غربی، نفوذ رژیم صهیونیستی، پرونده‌سازی علیه جمهوری اسلامی ایران، رشد فرقه‌هایی همچون پروتستانیسم انجیلی، وهابیت و بهائیت، عدم آشنایی نهادهای اسلامی فعال در آمریکای لاتین با محیط، فرهنگ و زبان منطقه و موازی کاری و واگرایی میان این نهادها، تهدیدهای جهت حضور جمهوری اسلامی ایران و گسترش اسلام در این منطقه هستند.

8 - پیش فرض پژوهش

گسترش حضور سیاسی ایران در منطقه آمریکای لاتین با گسترش اسلام در این منطقه رابطه مستقیم دارد.

9 - روش انجام پژوهش

نوع روش این پژوهش توصیفی، تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها کتابخانه‌ای و همچنین با بهره‌گیری از اسناد نوشتاری و دیجیتال به زبان‌های اسپانیایی، انگلیسی و فارسی است. مشاهدات میدانی نگارنده در منطقه آمریکای لاتین نیز در این پژوهش به کار گرفته شده است. بیشتر منابع استفاده‌شده در نگارش این پژوهش کتب و مقالاتی هستند که توسط پژوهشگران حوزه آمریکای لاتین و به زبان انگلیسی و اسپانیایی منتشر شده‌اند.

10- چارچوب نظری

از آنجاکه موضوع این پژوهش دربرگیرنده‌ی مباحث مربوط قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، اشتراکات و تضادهای هویتی و فرهنگی و رابطه متقابل ساختار و کارگزار است؛ از نظریه سازه‌انگاری برای تبیین مسائل نظری استفاده شده است. هدف این رساله انطباق کل مطالب بیان‌شده با چارچوب نظری سازه‌انگاری نیست، بلکه صرفاً از ادبیات مفهومی آن در این پژوهش استفاده شده است.

11- سازمان‌دهی پژوهش

این پژوهش در یک مقدمه و سه فصل سازمان‌دهی شده است. مقدمه مشتمل بر طرح تحقیق و بیان سؤالات اصلی و فرعی آن است. در فصل اول ابتدا چارچوب نظری تحقیق که نظریه سازه‌انگاری است، توضیح داده شده؛ سپس مفاهیم کلیدی این پژوهش یعنی آمریکای لاتین، اسلام، فرصت و تهدید تعریف می‌شوند. فصل دوم فرصت‌های سیاسی و اجتماعی موجود در آمریکای لاتین جهت حضور جمهوری اسلامی ایران و گسترش اسلام در این منطقه را بررسی می‌کند. فصل سوم تهدیدهای سیاسی و اجتماعی موجود در آمریکای لاتین که تأثیر منفی در حضور جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین و روند گسترش اسلام در این منطقه دارند را شرح می‌دهد. در نهایت، در قسمت نتیجه‌گیری راهکارهایی جهت بهره‌برداری از فرصت‌های موجود در منطقه جهت گسترش اسلام و مقابله با تهدیدها ارائه می‌شود.

فصل اول

چارچوب نظری و مفاهیم

1- چارچوب نظری

سازه‌انگاری

سازه‌انگاری⁵ نظریه‌ای در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل است که ادعا می‌کند ابعاد و جنبه‌های مهم روابط بین‌الملل به صورت تاریخی و در قالبی اجتماعی ساخته می‌شوند و معلول سرشت انسان و یا خصوصیات ذاتی سیاست جهانی نیستند. سازه‌انگاری، به عنوان یک رهیافت بر اهمیت زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی و رفتار کنشگران به اندازه‌ی عناصر مادی تأکید دارد.

ونت⁶ مؤلفه‌های اصلی سازه‌انگاری را در دو اصل خلاصه می‌کند:

⁵ Constructivism theory

⁶ Alexander Wendt

1- این انگاره‌ها و افکار مشترک هستند که در درجه‌ی اول تشکیل‌دهنده‌ی ساختار تعاملات انسانی می‌باشند، نه اقتضائات مادی.

2- هویت و گرایش‌های کارگزاران بیش از آنکه به وسیله عوامل مادی ساخته شوند، به وسیله انگاره‌ها و افکارشان ساخته می‌شوند.^۷

چکل^۸ سازه‌انگاری را یک نظریه‌ی مختص به روابط بین‌الملل نمی‌داند. وی عقیده دارد که سازه‌انگاری در اصل یک نظریه نیست، بلکه رهیافتی است برای پژوهش‌های اجتماعی بر اساس دو فرضیه زیر:

1- محیطی که کارگزاران در آن فعالیت می‌کنند به همان اندازه که مادی است، اجتماعی نیز هست.

2- این محیط می‌تواند باعث شود که کارگزاران از گرایش‌های یکدیگر آگاه شوند.^۹

پرایس^{۱۰} سازه‌انگاری را یک بینش سیاسی و اجتماعی می‌داند که جهان را صرفاً مجموعه‌ای از نیروها و عوامل مادی نمی‌پندارد، بلکه آن را پدیده‌ای می‌داند متشکل از انگاره‌های اجتماعی که از طریق آن‌ها مردم جهان مادی را توصیف می‌کنند و جوامع خود را می‌سازند.^{۱۱} به عقیده‌ی وی، سازه‌انگاری صرفاً بر انگاره‌های فردی تأکید ندارد، بلکه بر ساختارهای بینا ذهنی تأکید دارد که از زمینه‌های گسترده‌ی اجتماعی نشأت گرفته‌اند؛ بنابراین انگاره‌ها و جوامع می‌توانند به عنوان فاکت‌های اجتماعی مورد بررسی قرار گیرند.

سازه‌انگاری سیاست خارجی دولت‌ها را بر ازلحاظ فرهنگ و سنت بررسی و تحلیل می‌کند.

سازه‌انگاری گسترش نهادهای بین‌المللی را بر اساس سیر تحول هنجارها و سنت‌ها بررسی می‌کند.

⁷ Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, p. 1

⁸ Jeffery Checkel

⁹ Checkel, Jeffery, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Vol. 50, no. 2, January, 1998, pp. 324-325

¹⁰ Richard Price

¹¹ Price, Richard, *Moral Limit and Possibility in World Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 19

سازه‌انگاری مسائل هنجاری مربوط به روابط بین‌الملل را با بررسی هنجارهای مربوط به یک آیین و فرهنگ خاص شرح می‌دهد.

هر تصمیم و عملی، به‌اندازه‌ای که با آن هنجارها سازگاری داشته باشد، به همان اندازه دارای اعتبار خواهد بود؛ و به هر اندازه که آن تصمیم و عمل از هنجارها فاصله داشته باشند، به همان اندازه بی‌اعتبار خواهد شد؛ و بدین صورت، ابر اساس این نظریه، شرایط خاصی ساخته می‌شود که در آن کنشگران بر خود لازم می‌دارد که کنش خود را با هنجارهای موردحمایت سایر کنشگران تطبیق دهد.

جان راگی¹² مهم‌ترین خصوصیت متمایز سازه‌انگاری را در قلمرو هستی‌شناسی می‌داند. او بر آن است که سازه‌انگاری سیاست بین‌الملل را بر اساس یک هستی‌شناسی رابطه‌ای می‌بیند و به عوامل فکری مانند فرهنگ‌ها، هنجارها و انگاره‌ها بها می‌دهد. کانون توجه سازه‌انگاری «آگاهی بشری» و نقشی است که این آگاهی در روابط بین‌الملل ایفا می‌کند. از دید راگی، بلوک‌های ساختمانی واقعیت بین‌المللی هم‌فکری‌اند و هم مادی، و هم نیت‌مندی جمعی و هم فردی را منعکس می‌سازند. راگی به پیروی از امیل دورکیم عقیده دارد که این‌ها «واقعیت اجتماعی» هستند که چون همه‌ی کنشگران مربوطه در مورد وجود آن‌ها اتفاق نظر دارند، خلق می‌شوند.¹³

در مکتب سازه‌انگاری هویت‌ها، هنجارها و فرهنگ نقش مهمی در فهم سیاست‌های بین‌المللی داشته و ساختارهای هنجاری و فکری به‌اندازه ساختارهای مادی دارای اهمیت می‌باشند. به همین جهت، این پژوهش که معطوف به حوزه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران می‌باشد با به‌کارگیری نظریه سازه‌انگاری، اهداف غیرمادی سیاست خارجی ایران در تعامل با کشورهای آمریکای لاتین را موردبررسی قرار می‌دهد؛ اهدافی که عمدتاً در هویت ملت‌ها و توسط هنجارها، تعاملات و فرهنگ تحقق می‌یابند.

یکی از شاخص‌های عمده‌ی نظریه سازه‌انگاری توجه به ساختارهای فرهنگی، ارزشی و هنجاری در کنار عناصر مادی است. در این وضعیت این انگاره‌ها و گزاره‌های فرهنگی هستند

¹² John Ruggie

¹³ مشیر زاده، حمیرا، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران، انتشارات سمت، 1389، صص 326-327.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

که به عناصر مادی قدرت؛ مانند سرزمین، جمعیت، تسلیحات و ... معنا می‌بخشند. هنجارها در صورت‌بندی منافع نقش عمده‌ای ایفا می‌کنند. در این چارچوب وظیفه تحلیل‌گر این است که بررسی کند تا چه میزان میان ارزش‌ها و هنجارها و طرز تلقی داخلی، منطقه‌ای و جهانی تناقض و تشابه وجود دارد.^{۱۴}

می‌توان گفت مکتب سازه‌انگاری معناگراست و در امتداد مکتب انگلیسی قرار می‌گیرد که راه میانه رئالیسم و لیبرالیسم است. از نظر ونت، رئالیسم؛ نئو رئالیسم و نئو لیبرالیسم مادی‌گرا هستند؛ یعنی بنیادی‌ترین فاکت‌ها در مورد جامعه را سرشت و سازمان‌دهی نیروهای مادی می‌دانند؛ اما در مقابل آن‌ها معناگرایان هستند که بنیادی‌ترین فاکت‌ها را سرشت و ساختار آگاهی اجتماعی و توزیع انگاره‌ها و شناخت‌ها می‌دانند.^{۱۵} از دیگر شاخصه‌های سازه‌انگاری این است که در این مکتب کارگزاران و ساختار در یک رابطه تعاملی یکدیگر را می‌سازند. از نظر سازه‌انگاران ساختارهای بین‌المللی نتیجه تعاملات اجتماعی دولت‌ها به‌عنوان کارگزاران اصلی سیاست بین‌الملل هستند. به گفته‌ی «ونت» برای سازه‌انگاران ساختار و کارگزار به شکلی متقابل به یکدیگر قوام می‌بخشند، اگرچه هرکدام از لحاظ هستی‌شناسی وجود و نهادی متمایز دارند. ساختار و کارگزار هرکدام به نحوی معلول یکدیگرند و به همراه یکدیگر تشخیص می‌یابند. ساختارهای اجتماعی نتیجه پیامدهای کنش انسانی هستند و درعین‌حال همین کنش‌ها نیز یک بستر ساختاری را مفروض می‌گیرد. این ارتباط بین ساختار و کارگزار وقتی قابل فهم خواهد بود که هرکدام از ساختار و کارگزار از ابتدا وابسته به یکدیگر فرض شوند.^{۱۶}

به نظر ونت سازه‌انگاری یک تئوری ساختاری از سیستم بین‌الملل است که در آن دولت‌ها اصلی‌ترین واحدهای تحلیل نظریه‌های سیاست بین‌الملل را تشکیل می‌دهند. طبق این نظریه، ساختارهای اساسی در سیستم دولت‌ها بینا ذهنی‌اند، هویت‌ها و منافع دولت‌ها توسط ساختارهای اجتماعی و در فرایند تعامل میان کنشگران ساخته می‌شوند و ساختارها و کارگزاران به‌صورت متقابل بر هم اثر می‌گذارند.

¹⁴ پور احمدی، حسین، قدرت نرم و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، قم، موسسه بوستان کتاب، 1389، صص 310-311.

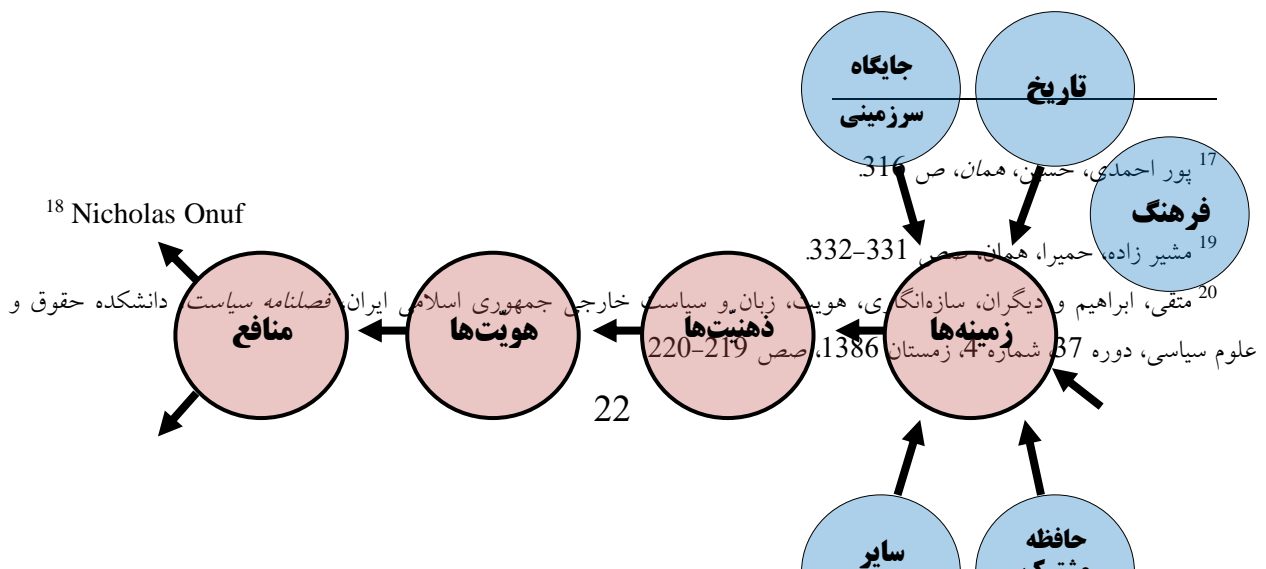
¹⁵ مشیرزاده، حمیرا، همان، صص 325-326.

¹⁶ Wendt, Alexander, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory." *International Organization* 41, 3, 1987, p. 360.

آنچه در نگرش سازه‌انگاران اهمیت دارد ساختارهاست؛ اما ساختارها مادی نیستند، بلکه شامل هنجارها، باورها، رویه‌ها و عادات مشترک می‌شوند که از یک پیامد مادی نیز برخوردارند.^{۱۷}

اونف^{۱۸} بر آن است که سازه‌انگاری ضرورت علمی جدا کردن کارگزاران و ساختارها را می‌پذیرد تا بتواند یکی را با ارجاع به دیگری توضیح دهد؛ اما همیشه این تقسیم‌بندی را موقت و مشروط می‌بیند. آنچه از نظر اونف قوام متقابل میان ساختار و کارگزار را ممکن می‌سازد، قواعدند. او مانند گیدنز بر آن است که قواعد برای ساختارها و نظام‌ها اهمیت بنیادین دارند. تأکید اونف بر قوام متقابل میان ساختار و کارگزار همراه با توجه به اعمال و رویه‌های کارگزاران است و بر همین اساس است که قواعد و هنجارها در نظریه‌ی او اهمیت پیدا می‌کنند.^{۱۹}

تحلیل سازه‌انگاران از سوی دیگر متوجه تأثیر تاریخ در شکل‌دهی به سیاست خارجی نیز هست. در این چارچوب، سازه‌انگاران معتقدند که هویت یک دولت با ارجاعاتی ارزشی به گذشته و آینده کشور شکل می‌گیرد. دولت‌ها با روایت تاریخ به شیوه‌ای خاص آن را پشتوانه عملکرد امروز خود قرار می‌دهند. طبق این نظریه ذهنیت هویت را می‌سازد و هویت عبارت است از «تعریف خود»، تعریفی که در آن موجود خودآگاه، به تاریخ، حافظه مشترک جمعی، جایگاه سرزمینی، فرهنگ، دین و سایر عوامل هویت‌ساز اشاره می‌کند و خود را از دیگرانی که صاحب این خصصت‌ها نیستند متمایز می‌کند.^{۲۰} به عبارت دیگر می‌توان گفت. ذهنیت در اثر زمینه‌ها ساخته می‌شود به هویت قوام می‌بخشد و این هویت است که منافع را تعیین می‌کند و رفتار کنشگران از جمله سیاست خارجی بر اساس منافع تدوین می‌شود. این سلسله روابط را می‌توان در قالب نمودار زیر نشان داد:

نمودار 1-1: عوامل مؤثر در تحلیل رفتار کنشگران بر اساس رهیافت سازه‌انگاری

مسئله مهم دیگر هستی‌شناسی، هویت کنشگران است. در رهیافت سازه‌انگاری هویت عبارت است از فهم‌ها و انتظارات در مورد خود. هویت‌ها به‌طور هم‌زمان به‌گزینه‌های عقلانی قوام می‌دهند و این الگوهای هنجاری سیاست بین‌الملل‌اند که به آن‌ها شکل می‌دهند. هویت‌ها را نمی‌توان به شکل ماهوی، یعنی جدا از بستر اجتماعی آن‌ها تعریف کرد. آن‌ها ذاتاً اموری رابطه‌ای‌اند و باید به‌عنوان مجموعه‌ای از معانی تلقی شوند که یک کنشگر با در نظر گرفتن چشم‌انداز به خود نسبت می‌دهد. هویت‌های اجتماعی برداشت‌های خاصی از خود را در رابطه با سایر کنشگران نشان می‌دهند و از این طریق منافع خاصی تولید می‌کنند و به تصمیمات سیاست‌گذاری شکل می‌دهند. این‌که خود را دوست یا دشمن دیگری بداند، تفاوت زیادی در تعامل میان آن‌ها ایجاد خواهد کرد.²¹

²¹ مشیرزاده، حمیرا، همان، ص. 332

ونت بیشترین تأکید را در این رهیافت بر نقش هویت‌ها دارد. به عقیده وی، هویت ذاتاً امری ثابت نیست، بلکه نسبی و رابطه‌ای است. در نتیجه اهمیت یک هویت خاص و التزام به آن ثابت نیست، بلکه تابع معانی تلقی شده توسط کنشگران است. از آنچه گذشت، می‌توان نتیجه گرفت که این هویت‌ها هستند که تعیین‌کننده و بنیان منافع می‌باشند. منافع مستقل از هویت‌ها و زمینه اجتماعی آن‌ها وجود ندارد. از این رو، عدم شناخت هویت کنشگران باعث کژفهمی در شناخت منافع آن‌ها خواهد شد.

بررسی و فهم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با رهیافت‌های مادی‌گرا همچون رئالیسم امکان‌پذیر نیست، چراکه جمهوری اسلامی ایران در روابط و تعاملات خارجی خود صرفاً اهداف و منافع مادی را لحاظ نکرده و در صدد دستیابی به آرمان‌ها و اهداف غیرمادی و فرهنگی خود از جمله، دعوت به اسلام و حمایت از مستضعفان جهان است. بدیهی است که جمهوری اسلامی ایران جهت نیل به این اهداف بر شرایط و نیروهای مادی تکیه نمی‌کند، بلکه اولویت اصلی را به انگاره‌ها و اندیشه‌ها می‌دهد و تمرکز را بر روی اعتقادات بین‌الاذهانی میان مردمان جهان قرار می‌دهد. طبق نظریه سازه‌انگاری این هنجارها و قواعدند که بر اساس آن منافع را شکل می‌دهند و هنجارها دلیل عقلانی رفتار بهتر دولت‌ها را فراهم می‌نمایند.

نقطه عزیمت نظریه سازه‌انگاری را نقد مفهوم انسان اقتصادی پیشینه جویی می‌دانند که در مرکز تحلیل واقع‌گرایانه و نئولیبرال از سیاست خارجی قرار دارد که مفاهیم، ارزش‌ها، افکار و هنجارها را صرفاً ابزاری برای تأکید بر منافع مشخص و توجیه آن‌ها می‌داند. در این نظریه کنش‌های کنشگران را هنجارها هدایت می‌کنند. یعنی انتظارات بین‌الاذهانی مشترک و مبتنی بر ارزش‌ها در مورد رفتارها؛ به عبارت دیگر هنجارها معانی بین‌الاذهانی را ایجاد نموده و به کنشگران اجازه می‌دهند باهم ارتباط داشته باشند. از این رو کنشگر در نگرش آن‌ها انسان جامعه‌شناختی و ایفاکننده‌ی نقش است. نه انسان صرفاً اقتصادی. از سوی هنجارها و ارزش‌ها تابع منافع کنشگران نبوده بلکه تأثیر آن در حد تکوین منافع است. به این معنا که اهداف کنشگران را مشروعیت می‌بخشد.²²

²² پور احمدی، حسین، همان، صص 312-313.

برای سازه‌انگاران سازه‌های تمدنی، عوامل فرهنگی، هویت‌های دولتی و غیره همراه با اینکه چگونه به منافع دولت‌ها و الگوهای برآیندها شکل می‌دهند مهم است. این‌ها نوعی جهان‌بینی ایجاد می‌کنند و بر الگوهای تعامل بین‌المللی اثر می‌گذارند. نهادهای بین‌المللی، رژیم‌های بین‌المللی همچون رژیم‌های تسلیحاتی و حقوق بشر، هنجارهای بین‌المللی و امثال آن‌ها، کنشگران را به سمت بازتعریف منافع و حتی هویت‌هایشان سوق می‌دهند.^{۲۳}

شاید غافل شدن از این مسئله و به‌کارگیری چارچوب نظری نامناسب است که باعث شده برخی تحلیل‌گران در شناخت خود از رفتار جمهوری اسلامی ایران دچار اشتباه شوند. طبیعتاً خواست یک کشور برای گسترش اسلام در سایر نقاط جهان و افزایش آگاهی مردم با رهیافتی مادی‌گرا همچون واقع‌گرایی قابل‌بررسی نیست، و اگر از چارچوب نظری نامناسب برای بررسی آن استفاده شود منجر به کژفهمی و اشتباه می‌شود. کانون توجه سازه‌انگاران «آگاهی بشری» و نقشی است که این آگاهی در روابط بین‌الملل ایفا می‌کند. رفتار و تعاملات خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس هنجارها، ارزش‌ها و فرهنگ قابل‌بررسی است؛ و از این رو، به‌کارگیری چارچوب نظری سازه‌انگاری برای بررسی و فهم این سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و اهداف آن مناسب‌تر است؛ چراکه رهیافت سازه‌انگاری چارچوبی منطقی را جهت استوار کردن تحلیل رفتارها بر اساس هویت کنشگران فراهم می‌سازد. سازه‌انگاران بر نقش هنجارها و فرهنگ در روابط بین‌الملل تأکید دارند و مرکز توجه آن‌ها آگاهی بشری و نقشی است که این آگاهی در روابط بین‌الملل ایفا می‌کند.

این نوشتار عوامل و زمینه‌های موجود در آمریکای لاتین که در تحقق اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای این منطقه مؤثرند را با تأکید بر نقش عوامل غیرمادی، اصول و ارزش‌های فرهنگی و دینی در شکل‌دهی به این اهداف از منظر سازه‌انگاری بررسی می‌کند. این رهیافت تأثیر متقابل ساختار و کارگزار و همچنین پدیده‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را که به هویت‌ها، منافع و مناسبات مشترک معنا می‌دهند را در بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در آمریکای لاتین مدنظر قرار می‌دهد.

2- مفهوم شناسی

²³ مشیرزاده، حمیرا، همان، ص. 333

الف- آمریکای لاتین

آمریکای لاتین^{۲۴} منطقه‌ای از قاره‌ی آمریکاست که شامل مجموعه‌ای از کشورهایی می‌شود که زبان اصلی آن‌ها اسپانیایی، پرتغالی و همچنین فرانسوی است. این تعریف از آمریکای لاتین هجده کشور مستقل اسپانیایی‌زبان قاره‌ی آمریکا به همراه برزیل، هائیتی، پورتو ریکو^{۲۵} و برخی از مستعمرات فرانسه همچون گویان فرانسه و حتی بخش فرانسه زبان کانادا را شامل می‌شود. زبان اصلی در آمریکای لاتین اسپانیایی است که بیشترین متکلم را دارد؛ پس از آن پرتغالی و بعد از آن زبان فرانسه است که حدود سه درصد متکلم در این منطقه دارد.

وسعت منطقه‌ی آمریکای لاتین بیش از بیست میلیون کیلومتر مربع است که تقریباً چهارده درصد خشکی‌های زمین را شامل می‌شود. این منطقه از لحاظ زیستی و جغرافیایی تنوع زیادی دارد و همه نوع اقلیم آب و هوایی و انواع گونه‌های گیاهی و جانوری در آن یافت می‌شود. برخی از بزرگ‌ترین رودخانه‌های جهان و غنی‌ترین منابع معدنی از جمله منابع نفت، مس، لیتیوم و نقره در این منطقه قرار دارند.

هرچند این منطقه مهد تمدن‌های کهن همچون تمدن مایا^{۲۶}، ازتک^{۲۷}، تولتک^{۲۸} و اینکا^{۲۹} بوده است، اما تاریخ این منطقه با عنوان آمریکای لاتین به دوران کریستف کلمب^{۳۰} بازمی‌گردد. پس از اینکه وی برای اولین بار در سال 1492 میلادی عرض اقیانوس اطلس را طی کرد و به قاره‌ی آمریکا رسید روند اشغال این قاره توسط قدرت‌های اروپایی اسپانیا و پرتغال آغاز شد. پس از یک دوره استثمار و استحاله اقوام و ملل ساکن در این منطقه، نهایتاً در قرن نوزده میلادی این کشورها شروع به استقلال یافتن از دول استعمارگر اروپایی نمودند و تاریخ آمریکای لاتین مستقل را در عصر جدید رقم زدند.

²⁴ América Latina

²⁵ Puerto Rico

²⁶ Maya

²⁷ Azteca

²⁸ Tolteca

²⁹ Inca

³⁰ Christophorus Columbus

واژه‌ی «آمریکای لاتین» برای اولین بار در قرن نوزدهم توسط یک فیلسوف اهل شیلی^{۳۱} و همچنین یک شاعر کلمبیایی^{۳۲} ابداع شد. ناپلئون نیز بر استفاده از واژه آمریکای لاتین تأکید داشت. هدف وی جداسازی روانی منطقه آمریکای لاتین از اسپانیا و خروج آن از حوزه نفوذ اسپانیایی‌ها و انگلیسی‌ها بود. از نظر وی واژه‌ی آمریکای لاتین واژه‌ای بود که فرهنگ، قومیت و جامعه‌ای مخصوص به خود را به ذهن متبادر می‌ساخت. پس از خروج اسپانیایی‌ها از منطقه، به‌کارگیری عبارت آمریکای لاتین کماکان ادامه پیدا کرد، لکن این بار مدلول و مقصود آن غیرت سازی ملت‌های این منطقه در مقابل ایالات متحده آمریکا بود. سیمون بولیوار^{۳۳} رهبر آزادی‌بخش آمریکای لاتین اگرچه تمام ملت‌های این منطقه را آمریکایی^{۳۴} خطاب می‌کرد اما همواره بر تمایز نهادن بین «دو آمریکا» تأکید داشت. بولیوار علت این تمایز نهادن را اشتراکات نژادی، دینی، فرهنگی و زبانی ملت‌های آمریکای لاتین با یکدیگر و تفاوت آن‌ها در این خصوصیات با ایالات متحده معرفی می‌کرد.^{۳۵} این ایده تاکنون توسط ملت‌های آمریکای لاتین و رهبران آن‌ها پیروی شده است. فیدل کاسترو این تفاوت را به تفاوت میان اروپا و آفریقا تشبیه می‌کند:

ایالات متحده در یک‌سو، و ملت‌های آمریکای لاتین و حوزه‌ی کارائیب در سوی دیگر، دو جهان کاملاً متمایز و متفاوت همچون اروپا و آفریقا را تشکیل می‌دهند. این دو جهان متفاوت هرگز در یک جامعه واحد نمی‌گنجد. همان‌طور که جبل الطارق آفریقا و اروپا را از هم جدا می‌کند، رودخانه ریوگرانده^{۳۶} در مکزیک و تنگه‌ی فلوریدا ما را از ایالات متحده جدا می‌سازد. در این دو جهان تفاوتی بسیار عمیق از لحاظ صنعت و فرهنگ وجود دارد. اکنون ایالات متحده یک جامعه بزرگ است ولی کشورهای آمریکای لاتین و حوزه کارائیب هنوز راه زیادی را

³¹ Bandeira, Luiz Alberto, *América latina o Sudamérica*, Clarín, available at: <http://www.clarin.com/diario/2005/05/16/opinion/o-01901.htm>, accessed June 3 2014.

³² María, José, Torres Caicedo, *Las dos Américas*, 1856, available at: <http://www.filosofia.org/hem/185/18570215.htm>, accessed June 3 2014.

³³ Simón Bolívar

³⁴ Americanos

³⁵ Pividal, Francisco, *Bolivar: Pensamiento Precursor del Antiimperialismo*, Ediciones de la Presidencia de la República, Caracas - Venezuela, 2006, p 149.

³⁶ Río Grande

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

برای بقاء، آزادی، توسعه و رسیدن به چنین جامعه‌ای در پیش دارند. رسیدن به چنین آرمانی هرگز با اختلاط جامعه‌ی بومی آمریکای لاتین با ایالات متحده محقق نخواهد شد.^{۳۷}

ب- اسلام

بر اساس قرآن کریم اسلام به معنای عام یعنی تسلیم در برابر فرمان و اراده‌ی الهی. اسلام به این مفهوم همان دین واحدی است که در تمام قرون و اعصار برای هدایت بندگان معین شده است. به عبارتی اسلام واژه‌ای است که بر همه‌ی ادیان الهی قابل صدق است. از آدم تا خاتم (صلی الله علیه و آله)، از ابراهیم و موسی و عیسی (علیهم السلام)، همه دعوت‌کننده به یک آیین الهی به نام اسلام بوده‌اند.

«إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» دین در نزد خدا، اسلام (و تسلیم بودن در برابر حق) است.^{۳۸}

هرچند هرکدام از پیامبران اولوالعزم با آیین خاص خود شناخته شده هستند، اما می‌توان گفت که همه‌ی این آیین‌ها در اصل آیین واحدی بوده‌اند که توسط مردم با الفاظ و تعبیر متعدد و مختلف تعریف و شناخته شده‌اند. در اثبات این مدعا همین کافی است که ابراهیم (ع) از خداوند طلب می‌کند که خود و ذریه‌اش را از مسلمین قرار دهد، و از طرفی خدای متعال به پیامبر اسلام (ص) امر می‌کند که خود را از پیروان آیین ابراهیم معرفی کند:

«رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ» پروردگارا! ما را تسلیم فرمان

خود قرار ده! و از دودمان ما، امتی که تسلیم فرمانت باشند به وجود آور.^{۳۹}

³⁷ Ibid, p 150.

³⁸ آل عمران: 19

³⁹ بقره: 128

«قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِثْلَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» بگو پروردگرم مرا به راه راست هدایت کرده؛ آیینی پابرجا؛ آیین ابراهیم؛ که از آیین‌های خرافی روی برگرداند؛ و از مشرکان نبود.⁴⁰

اسلام به‌طور خاص بر شریعت پیامبر خاتم، محمد بن عبدالله (ص) اطلاق می‌شود؛ دینی آسمانی و از ادیان ابراهیمی که مبتنی بر توحید و یکتاپرستی است. معارف اسلامی به دو بخش عمده اصول و فروع دین تقسیم می‌شوند و تفاوت در این اصول و فروع و همچنین چگونگی وصول به این معارف عامل شکل‌گیری مذاهب و فرقه‌های متعدد در اسلام شده‌اند. دو جریان اصلی دین اسلام یعنی اهل سنت و شیعه تفاوت‌هایی در اصول و فروع دین با یکدیگر دارند. اهل سنت اصول دین را سه اصل توحید، نبوت و معاد می‌دانند درحالی‌که شیعه معتقد به پنج اصل توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد است. در فروع نیز تفاوت‌های فقهی و عملی باعث شده که حتی در داخل خود مذاهب نیز فرقه‌های متعددی شکل گیرند.

از دیدگاه اندیشمندان پست‌مدرنی همچون بابی سعید⁴¹ و الزین⁴²، اسلام دارای حقیقت واحد نیست؛ مفهوم ثابتی به‌عنوان اسلام وجود ندارد و آنچه که دنیا با آن روبروست اسلام واحد نیست بلکه «اسلام‌ها» است. مراد از اسلام‌ها همان تفاوت‌ها و قرائت‌های مختلف از اسلام است. تفاوت‌هایی ناشی از اختلافات در اصول و فروع و همچنین اختلافات متأثر از تفاوت‌های قومی، فرهنگی و تاریخی.

الزین اسلام را مجموعه‌ای از گفتمان‌های چندگانه می‌داند و نتیجه می‌گیرد که در عالم خارج مصداق واحدی برای اسلام وجود ندارد که دارای خصوصیات ثابتی باشد، بلکه اسلام‌ها وجود دارند:

ازلحاظ منطقی نه اسلام و نه مفهوم مذهب به شکل ثابت و مستقلی که بتواند بر مضمونی واحد با خصوصیات عام و غیر متغیر حمل شود وجود ندارند. دین مقوله‌ای قراردادی است که

⁴⁰ انعام: 161

⁴¹ Bobby S. Sayyid

⁴² Abdul Hamid El-Zein

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

وجود خارجی آن الزاماً منسجم و یکپارچه نیست. بنابراین اسلام هم نمی‌تواند یک مقوله‌ی تحلیلی ثابت باشد.^{۴۳}

بابی سعید نیز با ادعای چند گفتمانی بودن اسلام، سعی در یافتن عامل وحدت‌بخش میان گفتمان‌های مختلف آن دارد. وی در نهایت این عامل وحدت‌بخش را نه در رابطه درونی بین دال و مدلول‌هایش بلکه در عمل‌گرایی اسلامی و کنش سیاسی اسلام‌گرایان می‌یابد.^{۴۴}

اگرچه اسلام در عالم خارج دارای گونه‌ها و قرائت‌های مختلف است، اما وجود چنین تفاوت‌هایی دلیل بر عدم وجود مقوله ثابتی به نام اسلام نیست. اسلام حقیقی دارای مفهوم و خصوصیات ثابت و معینی است. به‌عنوان مثال اصول توحید، کتاب قرآن و نبوت پیامبر از جمله خصوصیات هستند که در همه گونه‌ها و قرائت‌های مختلف از اسلام ثابت و یکسان‌اند، و لذاست که به همه آن‌ها لفظ اسلام اطلاق می‌شود. اطلاق لفظ اسلام بر هر کدام از مصادیق محلی آن به این معنا نیست که همه آن‌ها اسلام حقیقی هستند. چه بسا در عالم خارج مقوله‌های که با عنوان اسلام شناخته می‌شوند و در عین حال با یکدیگر در تقابل هستند. وجود چنین مصادیقی از اسلام مانع وجود مفهوم واحد و ثابت اسلام حقیقی و راستین نیست. امام خمینی از اسلام‌های مختلفی همچون وهابیت، اسلام آمریکایی، اسلام اشرافیت، اسلام ابوسفیان و انواع دیگر اسلام صحبت کرده و آن‌ها را مذمت می‌کند،^{۴۵} ایشان با مطرح کردن انواع مختلف اسلام از همه‌ی آن‌ها بی‌زاری جسته و در مقابل «اسلام ناب محمدی» را به‌عنوان اسلام حقیقی مطرح می‌کند.

هنوز برای بسیاری از ملت‌های مسلمان مرز بین اسلام آمریکایی و اسلام ناب محمدی و اسلام پابرهنگان و محرومان و اسلام مقدس‌نماهای متحجر و سرمایه‌داران خدانشناس و مرفهین بی‌درد کاملاً مشخص نشده است. و روشن ساختن این حقیقت که ممکن نیست در

⁴³ El Zein, Abdul Hamid, *Beyond Ideology and Theology: The Search for the Anthropology of Islam*, Annual Review of Anthropology, Vol.6, 1997, p. 254.

⁴⁴ سعید، بابی اس، *هراس بنیادین (اروپا مداری و ظهور اسلام‌گرایی)*، ترجمه غلامرضا جمشیدیها، تهران، مؤسسه انتشارات دانشگاه

تهران، 1390، ص 59

⁴⁵ امام خمینی، روح‌الله، *صحیفه امام*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج 20، ص 230

یک مکتب و در یک آئین دو تفکر متضاد و رودررو وجود داشته باشد، از واجبات سیاسی بسیار مهم است.⁴⁶

آنچه در این نوشتار مورد بحث قرار گرفته است، اسلام به معنای عام و یا برداشت‌های متعدد از آن نیست، بلکه آن اسلام واقعی است که دارای حقیقت ثابت و مشخصی است. اسلام به معنای شریعت کامل الهی که با بعثت آخرین پیامبر، حضرت محمد (ص) تشریح شد و به وسیله قرآن و ائمه‌ی معصومین (علیهم‌السلام) که جانشینان بر حق پیامبر (ص) هستند تا ابد زنده و پویا ماند.

مراد از اسلام حقیقی در این نوشتار اسلام شیعه‌ی اثناعشری است. طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اسلام شیعه‌ی اثناعشری دین رسمی کشور است،⁴⁷ و همین اسلام است که بر تمام ابعاد حکومت جمهوری اسلامی ایران از جمله ابعاد فرهنگی و سیاست خارجی کشور حاکم است.

«کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر این‌ها باید بر اساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده فقهاء شورای نگهبان است.»⁴⁸

سیاست‌های کلان جمهوری اسلامی ایران در عین حالی که بر وحدت با مسلمانان و مذاهب مختلف اسلامی تأکید دارند، گسترش اسلام حقیقی و مذهب جعفری جزء اهداف اصلی کشور تعریف کرده‌اند و در این راستا دستگاه‌های فرهنگی و مذهبی کشور و همچنین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران گسترش اسلام شیعه را به عنوان هدف ایدئولوژیک و فرهنگی خود در دستور کار قرار داده‌اند.

⁴⁶ امام خمینی، روح‌الله، همان، جلد 21، 1385، ص 8.

⁴⁷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل 12

⁴⁸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل 4

ج- فرصت

فرصت مفهومی نسبی است که بر اساس اهداف و منافع تعریف می‌شود. هر آنچه که بتواند فرد، سازمان، ملت و دولتی را در نیل به اهداف و منافعش یاری کند برای آن‌ها فرصت محسوب می‌شود. ممکن است زمینه‌ها و شرایط داخلی و خارجی خاصی برای یک کشور امکان بهره‌برداری در راستای منافع آن کشور را داشته باشند و در نتیجه نسبت به آن کشور فرصت محسوب شوند و در عین حال همین زمینه‌ها و شرایط برای فرد، سازمان و یا کشوری دیگر کاربردی در راستای منافعشان نداشته و یا حتی تهدید محسوب شوند.

اهداف و منافع عموماً از ایده‌ی حاکمیت و نظام سیاسی ناشی می‌شود که در این میان، هرچه قدرت نظام سیاسی انتخابی‌تر و مشروع‌تر باشد، این اهداف و منافع این اهداف و منافع عمومی‌تر و ملی‌تر و از حمایت‌های بیشتری برخوردار خواهند بود. اهداف و منافع از ناحیه برآورد و پیش‌بینی وضعیت امنیتی ممکن است تعدیل و اصلاح گردند و یا حتی تغییر نمایند؛ اما برخی از منافع حیاتی، مانند حفظ تمامیت ارضی، استقلال و نظام سیاسی کشور از جمله منافع هستند که به‌ندرت دچار تغییر می‌شوند.⁴⁹

در ادبیات سیاسی فرصت‌ها نسبت به اهداف و منافع ملی هر کشور سنجیده می‌شوند و تعریف فرصت به چگونگی تعریف و برآورد از منافع بستگی دارد. به‌عنوان مثال ممکن است زمینه‌ها و شرایطی که در بردارنده‌ی فرصتی اقتصادی هستند در عین حال از لحاظ امنیتی فرصت محسوب نشوند. تنوع ماهیت منافع و صاحبان آن‌ها و چگونگی برآورد آن‌ها بیان‌کننده جنبه‌های فرصت شرایط و زمینه‌های خاص هستند.

د- تهدید

⁴⁹ عبدالله خانی، علی، نظریه‌های امنیت، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر ایران، 1389، ص 43.

برخی از کتب لغت همچون فرهنگ معین⁵⁰ تهدید را به صورت مصدری به معنای بیم دادن و ترساندن تعریف کرده و برخی دیگر همچون فرهنگ وبستر⁵¹ علاوه بر تعریف مذکور، هر عامل شخصی و غیرشخصی که توانایی ایجاد مشقت و اضرار بالقوه و یا بالفعل را داشته باشد در تعریف تهدید اضافه کرده‌اند. در ادبیات سیاسی مفهوم تهدید با مفهوم امنیت پیوستگی ذاتی دارد و تهدید عمده‌تاً بر اساس امنیت ملی سنجیده می‌شود.

تهدید امنیت ملی عبارت است از توانایی‌ها، نیات و اقدامات دشمنان بالفعل و بالقوه (داخلی و خارجی) برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علایق و مقاصد امنیت ملی یا مداخله، به نحوی که نیل به این علایق و مقاصد به خطر بیفتد.⁵²

اگر امنیت به معنای موسع آن مد نظر باشد، ناظر به همه‌ی اهداف و منافع ملی خواهد بود و با توجه به پیوستگی و تسری مفهوم امنیت به مفهوم تهدید، تعریف تهدید بر اساس اهداف و منافع و سنجش آسیب‌پذیری آن‌ها ارائه می‌شود. با جمع‌بندی تعاریف فوق و صرف‌نظر از تعاریف مضیق امنیت، مراد از تهدید در این نوشتار عبارت است از هرگونه عامل و زمینه‌ای که به اهداف و منافع و ارزش‌ها آسیب رسانده یا موجب مشقت در تحصیل آن‌ها شود. چنین تعریفی از تهدید در مقابل تعریف ارائه‌شده از مفهوم فرصت است.

⁵⁰ معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1375، قابل دسترسی در: <http://www.vajehyab.com>، 13 خرداد 1393.

⁵¹ Merriam-Webster's collegiate dictionary (11th edition.), (n. d.), Springfield, MA: Merriam-Webster. Available at: <http://www.m-w.com>, accessed June 1, 2014.

⁵² تاجیک، محمدرضا، مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی، جلد اول: رهیافت‌ها و راهبردها، تهران، مرکز بررسی‌های استراتژیک

ریاست جمهوری، 1381، ص 52.